

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 78 (1965)

Artikel: La Val Medel ella glisch dalla litteratura belletristica : (continuaziun)
Autor: Widmer, Ambrosi
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-227120>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La Val Medel ella glisch dalla litteratura belletristica

da P. Ambrosi Widmer

(continuaziun)

Sco davosa contribuziun medelina da *Guglielm Gadola* menziun ein nus la novella historica «*Igl onn dils Franzos*» (Il Glogn 1949, p. 33—131). Ei dat en quella novella dus eveniments che tuccan nossa val: la defensiun dalla val da Medel ed il mazzament dils Franzos tras la guardia medelina. En la defensiun da lur val muossan ils da Medel, rinforzai dad auters Sursilvans, in grond inschign tactic ed els profiteschan dalla situaziun geografica. Ils Franzos vegnan sur la Piora e penetreschan ella val. La truppa defensiva fa negina resistenza e lai s'avanzar els tochen Platta e Curaglia. Tut vegn evacuau ed ils habitonts ein zuppai cun la schuldada els uauls e sils misès. Da surengiu san ils Medelins controllar igl inimitg e tut ses moviments ella val. Ils Franzos tilan tras la val e vegnan tochen Curaglia, nua ch'ei anflan ina suletta femna veglia sper ina bara. Mo cura ch'ils giacubins continueschan lur marsch encunter Mustér ed arrivan ellas Ruinas, q. v. d. ella cavorgia stretga dil Rein, dat ei in secund Morgarten. Dalla Vergera enagiu vegnan crappa e blocca e smerdeglian ils inimitgs. Ils paucs che pon sesalvar, fuian en tutta prescha anavos en la val e metschan sur la Piora. Quella victoria scaulda ils cors dils Medelins per cumbat ed uiara ed ei vulan saver nuot da compromiss culs Franzos; tutta proposiziun da pasch vegn snegada. — Suentar quels emprems combats victorius vegnan ils perschuniers franzos menai a Mustér. Mo cun breigia reussescha ei als plevons da Tujetsch e Mustér da proteger ils perschuniers encunter la ravgia dalla schuldada indigena. Suentar liungas deliberaziuns decida il cussegl d'uiara, da menar ils perschuniers a Trun avon ina dertgira militara. Otgontin Franzos vegnan ligiai cun cadeinas dus a dus. La guardia, per gronda part purs medelins, banduna cun quei til il vitg da Mustér en direcziun Trun. Mo cheu vegn ad in amitg indigen dils

Franzos l'idea fatala, da sligiar las cadeinas da dus perschuniers cul clom: Sesalvei e fugi. Secapescha che quels dus profiteschan da quella invitaziun e fuian ton sco ei pon tras praus ed uauls. Quella fuigia a Davos-Mustér ei il signal per la guardia per entscheiver ina sgar-scheivla massacra. Cartend che tuts veglien fugir sefieran ils schuldaus indigens sils perschuniers cun segirs, cuntials e bastuns. Tuts vegnan mazzai ed als morts scarpan ei giu la vestgadira e portan quella sin claustra per zuppar las perdetgas da lur crudeivladad. Mo gest quella vestgadira cotschna da saung e plagas tradescha il terribel fatg. Ella vegn discuvretga pli tard dall'armada franzosa che ei vegnida pli tard a Mustér ed ella ei plinavon il signal per vendetga dils Franzos: Claustra e vitg vegnan mess en flomma. Ils da Medel vesan las terriblas consequenzas da lur malfatg, cun raschun teman ei era per lur val, ed ein lu fetg cuntents de stuer pagar sulettamein ina contribuziun d'uiara da 5000 florins. —

Quei ei il cuntegn da quella novella per part medelina, ed igl autur ha era mess cheu siu talent da raquintar. Nus essan aunc oz tschaffai legend quella interessanta historia locala, schebein ch'il temperament impulsiv dil pievel medelin muossa cheu sia vart umbri-vauna.

Sur Augustin Giger

Nus vegnin ussa tiegl emprem autur medelin che ha scret sur da sia patria. Igl ei *Sur Augustin Giger* da Curaglia. Cun in cor plein idealissem ed amur romantica per sia patria pren el la plema per discuorer sur sia val e per ludar sia bellezza en poesias e canzuns.

«*Sin vias e sendas*» secloma la bufatga broschura illustrada da 158 paginas che Sur Augustin edescha a Curaglia igl onn 1924. El dedichescha l'ovretta alla patria medelina en memoria de sia secundizia.

L'emprema part cumpeglia poesias, dallas qualas la secunda mesadad ei consecrada a Medel. Igl autur lauda «la vallada dil led e giuven Rein . . quei rar curtin montan, nua che melli vuschs carinas resunan or sils praus» (Medel), el lauda il Muraun «il bien pastur en temps fatal per miu car vitg Curaglia, il retg dalla vallada. Cura che la cruna dall'aurora ruaussa sin siu tgau dorau, lu ri il Muraun giuadora, selegra cul pievel led, mo sch'il glatscher vul ramurar e buffa la lavina, lu sestgirenta siu frunt clar, secuarcla cun brentina». (Il Mu-

raun). Cura ch'il poet viandescha agl ur dil Rein, nua «udev'jeu mo il tuchiez da Mutschnengia egl aul», lu van las undas memia spert daven per el, lu «vegn a mi el senn ils onns ch'ein gia spirai», e quei ramurar dil Rein fa sterment ad el: «Jeu hai il sentiment, ch'ins conti da satrar» (Spel Rein miez). En la poesia «Il mat si cuolm» glorifichescha il poet la schi attraenta veta si cuolm pils buobs: «Sco ch'il bi matg ei arrivaus, pol'mat buc star el vitg, ei trai el bein cun tschien ligioms a cuolm, egl ault, sil spitg.» In dils pli bials laghets della val ed ensumma dil Grischun ei il Lai blau, treis uras naven dal hospezi da St. Maria enasi enviers il Piz Rondadura: «Rondadura cul plumatsch de perpetna neiv e glatsch, porta en siu vert scussal quei rar scazi celestial». El explichescha la colur blaua dil laghet: Betsch'il radi dil sulegl il laghet tard ne marvegl, sche tarlischa siu vestgiu sco il blau plantschiu da Diu». Il liug historic per eccellenza dalla Val Medel, la veglia punt romana che meina sut Curaglia sur il Rein giuadora viers Mustér, fa endament al poet, «contas gadas gia passavan sur tei vi retgs e prencis cun roschadas arrivond dal cauld miezdi». Leu ves'el «las nauschas lutgas dils Romans cun ils vegls Rets, l'armada dils rabiai selvadis Huns, la bargada maluardada che stinglava nos babuns, mo era il grond Otto cavalcond tras tiu stretg carpus stradun e . . . il grond sogn Carli Borromeus . . . neve, veglia pun romana, ti savessas raschunar dalla vanadad mundana, dal fugir dil temps schi car, da ventiras e sventiras, da honur e zanur». Igl um selvadi en la Val Cristallina dat il tema per ina pli liunga poesia. Igl ei reussiu al poet de far reviver il sterment che serasa ella val, cura ch'igl um selvadi fa il barlot: «Vegnan las malauras grondas dalla pezza giuado, traversescha el las spundas, grescha, bierla quei ch'el po. Ne ch'el mira ella bassa cun egliadas da cametg, cuora, sèglia sco in lader sulla tschema, sul vadretg. La muaiglia tementada stat e mira senza cal, megia, scrolla e scadeina ch'ei rebatta ella val». Ella poesia «Vargau» pren Sur Augustin Giger comiau da sia val e da siu encarden preferiu: «Vargaus quei temps schi liber, bi, sut il Muraun sper il Scopi. Vargaus quei sogn e dultsch ruaus; en mias vias, vaus e praus. — Miu liug prelegiu d'adina; Gliaruns, la pèdra medelina.»

Nus essan seteni ditg e liung cun quella poetica medelina, schebein ch'ella meritass buca quei risguard dil pugn da vesta litterara e critica. Mo ina caussa sescuviera davos quellas remas romanticas: ina gronda

e genuina carezia per la patria medelina. Ellas descripziuns dalla natura, dils cuolms, dallas fiastas e dil pievel serevelescha l'olma da nossa val.

La secunda part da «Vias e sendas» ei prosa. Mo prosa en quei stil romantic dil temps dalla tatta. Sut il tetel: «Baselgia» raquenta Sur Giger la legenda che explichescha il num da quei uclaun. Ils da Medel levan baghiar la baselgia sil territori dil vitget che senumna ussa Baselgia. Suentar haver cavau sulom seduvrava la glieud de rabbitschar il material sil plaz. Mo la notg vegneva quei material sin maniera nuncapeivla mintgamai transportaus si Platta. Ils purs ein stai surstai, han reflectau e detg alla finala in si per l'auter: «Quei ei in muossadet da Diu; il tschiel indichescha a nus, nua che la nova baselgia deigi sesalzar. Ed els han baghiau quella el liug nua che la baselgia parochiala stat oz, il plaz vegl denton ha salvau il num «Baselgia». Cugl artechel «La Val de Cruschs» fa igl autur in'emperneivla variaziun. El ei screts en lungatg medelin ed ei pia in dils rars exempels stampai dil dialect da Medel. Il cuntegn tracta in tema fetg enconuscent: las lavinas ella stretga val denter Curaglia e Platta ed en special igl accident da lavina che ha tuccau mortalmein dus umens (anno 1888) che mavan da Curaglia a Platta. — «In'unfrenda dils cuolms» descriva la veta de Vigeli Pally, catschadur, guid da muntogna e scrinari-artist. Suentar ina giuventetgna muentada (dus onns giu el Schuob, ina liunga dimora sco policist a Bologna cun biaras bravuras) marida Vigeli ella val e traffica cun in mulin. Mo da giuven ensi veva la passiun da muntogna tschaffau el. El enconuscha tut las pezzas lunsch entuorn, spendra treis ga la veta als turists e vegn stimaus dil Club Alpin svizzer sco in dils pli capavels guides da muntogna. Sco catschadur ha el sittau 400 camutschs en sia veta ed ha stuiu reiver ina gada sez ord ina profunda sfendaglia dil glatscher. Mo in di vegn la catastrofa. Vigeli Pally croda giud in precipezi de 80-100 peis altezia, strubegia sias combas e rumpa la crusch dil dies. Mo el viva aunc 25 onns suenter quella disgrazia sco invalid, luvrond sco tagliader-artist e raquintond la stad als jasters dil hotel «Lucmagn» sias regurdientschas.

Nus savein che Vigeli Pally ha dau a Guglielm Gadola il tema per ina raquintaziun el Tschespet 41 (1962), 202—236: Vigeli dellas Islas, il retg dallas vals. Gadola raquenta la giuventetgna dil Vigeli, sia dimora giu el Schuob, siu temps da catschadur. Lu cala la raquin-

taziun, ei maunca pia la perioda medelina, mo nus savein ord ina skizza il plan ulteriur dil raquent: policist a Bologna e sias aventuras leugiu . . . sto fugir e vegn enta Medel — El baghegia siu mulin — Catschadur, cavacristallas, turnader — La disgrazia, la viulta — Ils onns dalla midada — Sia mort. Gadola ha buca saviu finir quella ovra da madira temprà realistica, igl ei da deplorar che la mort ha impediù Gadola da finir quella novella che cunvegneva schi bein al talent de nies scriptur popular.

La veta e las episodas da cuolm da Vigeli Pally ein era comparidas per tudestg: Wiedergeboren, ina broschura da 15 paginas edida da Räber, Lucerna 1880. Igl autur da questa scartira ei buc enconuschents, probabel in jester u curant da Curaglia che leva far quella bun'ovra per il Vigeli. Quei cudischet vegneva vendius en favur digl invalid e cunteneva alla fin ina recumandaziun dalla suprastanza da Medel, che ha gidau a sustener «quei um sc'in cuolm, igl um dils cuolms, l'unfrenda dils cuolms».

Sut il tetel: Sul Lucmagn descriva Sur Giger cun sia plema romantica in tec alla ga l'historia veglia e l'historia recenta dil pass dil Lucmagn. Treis vias uneschan Mustér culla val Medel: la Vergera, las Ruinas e quella emprova silla vart dretga dil Rein. Treis hospezis S. Gions, S. Maria, Casaccia vevan quita dils viandonts e dapi igl imperatur tudestg Otto il Grond tochen ils marcadonts da biestga dalla fiera da Ligiaun eisi stau in traffic nuninterrut sur nies pass. La historia dils davos decennis vegn umbrivada dal mazzament da Casaccia. Il scribent relata aunc inaga ils fatgs trests dalla calonda mars 1877, che nus enconuschein gia tras la descripziun da Gadola, e Sur Giger termina quei artechel cun constatar, che quei dubel mazzament rasi il sterment denter la populaziun che la dertgira hagi mai propi pudiu tier ils assassins. «Il hospezi da Casaccia ei vegnius bandunaus ed ils descendents dil Martin Fidel Tuor han encuretg ina nova existenza ella bassa. — Culla descripziun: Sin miu viadi ell' Italia», nua ch'el descriva il pelegrinadi a Roma e Napoli e sia audienza tier Papa Pius X., finescha Augustin Giger siu cudisch: Sin vias e sendas.

Augustin Giger ha schau comparer ina raquintaziun: La Glarunessa (Mustér, Stampa Condrau 1926, 13 p.). Ei setracta cheu buc da Medel, mo la novella savess bein esser schabiada en sia val nativa, quella val che ha dau ad el bunamein tut ils motivs poetics e novel-

listics. Ina famiglia da purs viva ventireivlamein en siu uclaun. Lur grond scazi ei ina vacca ch'il bab veva cumprau alla fiera da Glion. Oriunda da Glaruna, fa ella schi bein prova cul pastg grischun, ch'ella ei lunsch ora il pli bi animal dalla val. Vetger, il pur vul far profit cun sia vacca e vender ella per in bien prezi. In marcadont songaglies porscha ina biala summa, mo Vetger vul dapli. Il marcadont survegn buca la vacca, mo il mulissier che accumpogna il marcadont profetisescha a Vetger sventira pervia de sia ranveria. Ed en ver Paid, da quei mument naven vegn la vacca dil Vetger tuccada d'in accident suenter l'auter. In crap vulnerescha la vacca, ella fa memia baul vadi e la finala croda ella si d'alp d'ina plaunca giu e Vetger sto far giu il tier e vender la carn per in per francs al mazler. Vetger ei castigiaus. Vess el dau la vacca per in prezi raschuneivel, vess el suandau ils vegls proverbis romontschs: Viver e schar viver; Empau ei empau; cun empau seviv'ei; Empau per in fa mal a negin.

Nies autur ha era en autras ediziuns regalau sia poesia medelina e dau perdetga da sia carezia dalla val. Aschia anflein nus el «Glogn» 1927 treis poesias: Mia steila; Il mat si cuolm; Spel Rein miez. Deno la poesia «Mia steila» nua ch'el glorifichescha la claustra de Mustér ch'el po veser da sia val ano, vein nus cheu ils medems motivs sco en sia collecziun da poesias en «Sin vias e sendas».

Clemens Pally

Clemens Pally ei il secund sribent medelin che pren la materia per sias novellas e descripziuns ord sia atgna val. Il tema general de quei autur senumna la catscha. El ha regalau a nus tochen ussa tschun novellas. E mo ina tracta buc da catscha: Rudi-Rudi-Rudiala, comparida el cudisch «Prosa Sursilvana» (Ediziun Fontaniva, Cuera 1963). La raquintaziun Rudi-Rudi-Rudiala muossa la veta d'in pauper affon illegitim, la Lina dalla Rocca. Sprezzada da vischins ed affons enconuscha Lina buc il temps dalla legra giuventetgna. Ella ei cun sia mumma il buordi per la vischnaunca. Ed ella imitescha la veta de sia mumma. Inaga liberada dagl ugau va ella giu ella bassa per survir e per vegnir alla fin surmenada dad in «amitg». Nus savein buc con lunsch che quella historia ei prida ord la veta reala dalla val, en sesez eis ella buca ligiada cun Medel, deno in per nums locals ed il num digl augsegner dil vitg, Sur Gualino. La medema remarca ei

de far all'emprema historia da catscha, publicada el «Tschespet» 31 (1952), p. 93-110. Il tetel ei: La Stria da Plauntschaler. Nus vein ils numns locals da Medel, p. ex. Zunins, mo tut auter savess schabiar en mintg'otra vallada. Treis catschadurs sedecidan da pegliar la Stria sil mises da Plauntschaler che ei la gronda plaga per la vischinonza. Els serendan bein marvegl cun lur tgauns ella vischinonza dalla Stria e creian silmeins duasga da ver tucau ella cun lur ballas. La Stria metscha misteriusamein ed els ston turnar a casa senza la preda, mo dapi quei mument ha la Stria mai fatg pli ina viseta al vitg da Zunins e la vella da crap da Plauntschaler era insumma buca habitada pli. Forsa setracta ei cheu d'ina detga medelina. Il cuntegn dallas treis autras historias da catscha denton meina nus claramain ella val medelina. «In diari da catscha» (Tschespet 31 1952, p. 111—135) ei ina cronica dalla catscha medelina. In vegl catschadur Rest legia a figliol Stiafen siu diari. Quel ha quater parts: I. In onn da disgrazias (november 1920) cun treis accidents mortals, numnadamein scolast Benedetg Venzin, Acla, ruclaus sur il precipezi dil Tgiern, Martin Venzin da Drual, tucaus tras in siet da sia atgna buis, Giachen Giger da Baselgia, tuccaus medemamein da sia buis sescargada, ch'el runava suenter el, vulend ir sin laghetg de muntanialas. La secunda part: Sut il schiember (uost 1927) descriva cun viarva poetica e pissiun da catscha tut quei ch'il catschadur vesa da siu post d'observaziun sut il schiember «osum il grugn amiez miu territori da catscha». Propi in aspect tschaffond: la roscha de 60 camutschs si Caschleglia, ils radis cotschens e mellens dil sulegl vegnend atras la roma dil schiember, las muntanialas spir veta sco igl argienviv, in uolp grisch-melna che sgrata innocentamein cun ina toppa-davos siu fol, gie melli impressiuns ed ina legria nundescrivibla per in catschadur. La tiarza part dil diari senumna: Il lungatg dils animals selvaschins (settember 1933) ed ei in fetg interessant studi sur ils mieds culs quals las selvaschinas signaleschan il prighel avischinont. Las muntanialas schulan en differents tuns e tacts, il camutsch lai resunar siu «schiiiun» tras il nas, il cavriel petga culla toppa il plaun, la sgagia dat in de ses tuns malruasseivels, l'uolp bragia: wäff, väh. Las selvaschinas plaidan lu aunc cun lur fried, in cert parfum, cun lur corns etc. La quarta part dil diari ha il tetel: Mai pli (settember 1912). Il catschadur crei da sittar in hazer camutsch enconuschent, mo el ei setrumpaus. Igl ei ina caura bletscha cun in ansiel e quei ansiel stat

diesch pass sut il catschadur e cloma la mumma. Il catschadur porta il camutsch sin mises, suandaus dagl ansiel che selai buca scatschar naven dalla mumma. Quei clom accusont digl ansiel fa mal al catschadur. «Ei ha stuii esser, mo mai pli, na mai».

Rest siara il diari, Stiafen banduna la casa, Rest ha tradiu ad el ils misteris da catscha . . . ed era nus lecturs prendein comiau tut penetrai dalla passiononta atmosfera dalla catscha.

El «Piogn» 1961 (p. 57—76) publichescha nies autur la raquintaziun «Ils Ners dil Roc». La raquintaziun ei ina glorificaziun dil capavel catschadur medelin, numnaus il Roc. Gia sco buob veva Pally admirau quei um, che era guid da muntogna, catschadur e pescadur. Igl autur va lu sez silla catscha, mo sto pagar la scola della veta: ina gronda roscha da camutshs sa mitschar pertgei ch'el ha targlinau ditg, ferton ch'il Roc fa sill'autra vart sia preda. Roc ed il giuven catschadur sesan lu ensemen ella tegia e nus survegnin cheu ina meravigliusa descripziun dil slignar tubac, dil far café e da tut il far e demanar dils catschadurs. La secunda part dalla raquintaziun descriva in tur da catscha. Ils catschadurs ein serimnai dumengia sera sill' alp Puzetta e mintgin fa ses plans per siu revier preferiu nua ch'el sequenta d'esser retg sulet. La damaun va igl autur-catschadur per las alps si, sin siu post fixau e 300 meters sur dad el ensolvan 60 camutshs. Mo el astga bucca sittar il terment camutsch ner, che stat avon el, pertgei ch'el ha giu ansiel. Dasperas ei in giuven camutsch tschietschen. El sietta sin quel, tucca, e porta sia preda sill'alp Plattas. Leu marenda il Roc, che veva sper el sia preda: il camutsch ner, la mumma digl ansiel, scumandada als catschadurs. Tgei turpetg per il Roc, che va a catscha dapi 50 onns, da buca haver mirau pli exact. Ferton ch'ils dus discuoran, stat eninaga il survigilader da catscha sigl eschtegia. Pally ei plein tensiun! Tgei vegn quel a dir? Mo il survigilader mesira sulettamein ils corns dil camutsch da Pally e banduna la tegia sco sch'el vess viu nuot. Pér ussa discuviera il giuven catschadur, ch'il camutsch dil Roc ei buc ina bletscha, mobein ina schetga, malgrad sia colur nera. Ussa eisi a Pally da seturpegiar da siu egl nunexact. La «morala» della historia ei: Il contact cul catschadur Roc ei il meglier emprendissadi e vala bia pli bia che tut las teorias dils cudischs da catscha.

La davosa producziun litterara da catscha da nies autur Clemens Pally secloma: «Cuolm en brentina», comparida en la «Prosa sursil-

vana» (Ediziun Fontaniva, Cuera 1963, p. 237—254). Nus essan puspei cugl autur sillas alps medelinas, silla Puoza ed il Pez Ault. Nus serendin ella tegia caulda ed il tema dils treis amitgs ei la brentina, quella brentina, che fa ord il paradis dils cuolms in uffiern. Ils cudischs san buca dar in'idea tgei che quei vul dir: la brentina sils cuolms, e perquei di il Roc culla barba, ch'ils studigiai seigien buca buns catschadurs, mo la natira sappi mussar quei. Ed en verdad sto Pally sez far in di igl emprendissadi dalla crudeivla brentina. El ei sil Caschleglia e ha anflau leu biala cristalla. El enconuscha la contrada sco il sac de sias caultschas, mo tutenina vegn la brentina ed el sa buca pli ni en ni o. El enquera da s'orientar ed en in mument da sclariziun vesa el, ch'el stat osum in precipezi ualti spuretg. El astga gl'emprem buca semuentar, anfla denton suenter cugl agid divin ina senda che meina el anavos sill'alp. Cun raschun constatescha Pally alla fin dalla raquintaziun, «ch'in ura sclav dalla brentina ei stau ina scola per l'entira veta».

Carli Giger,

posttenent e scolast a Curaglia ei il poet dalla val, mo surtut il conservatur dalla historia e tradiziun locala. En sias publicaziuns schurnalisticas pren quei scriptur bugen il pseudonim: Ursus da Medel. Il poet ha publicau in tschuppel poesias, dallas qualas nus lein dar dus exempels. Ellas «Annalas» 1944 (p. 233—240) anflein nus ina collecziun da poesias sut il tetel: Truscha e Burschina. Igl ei poesias d'ocasiun (anniversari), u poesias da stan (dedicadas als umens en uffeci, a nozzadurs) e duas poesias en honur dil lungatg romontsch «quei vierv schi car matern». Ellas «Annalas» 1963 (p. 170) legin nus sia poesia: La tuor S. Martin a Platta. Ella visiun dil poet ei quella tuor vegnida eregida dals Romans e dat perdetga dell'occupaziun romana e dalla dustonza pils viandonts dil pass da Lucmagn. Ella stat dapi tschentanners e «las lavinas ramplunontas ed ils orcans ed urezis han buca derschiu la tuor», mobein sulettamein fatg grischs siu tgau. La tuor ei era la protectura dil santeri, a siu pei ein las fossas: «las annalas da Medel en paisch suterradas» e perquei cloma il poet al viandont: Seferma, admira, pondura — tgei diember da fossas schi bassas formeschan dalla tuor l'armatura. En

verdad dat la tuor-baselgia a Platta alla val siu aspect particular, dat la tempra d'ina venerabla veglidetgna.

Sco exploratur dalla historia e tradiziun locala ha Carli Giger en maniera nunstunclenteivla aviert a nus ils scazis da sia val. Ord sia vasta lavur lein nus dar in pèr emprovas. Egl «Ischi» 1962 publichescha el: Il scolaresser dalla ludeivla vischnaunca da Medel/Lucmagn (p. 126—146). Tenor sia perscrutaziun exista dapi 1763 ina scola enta Medel. El descriva ils augsegners che han dau scola da pli baul, dat ina survista sur ils 53 scolasts e scolastas tochen oz, orientescha sur ils locals e casas da scola, che han priu in grond svilup naven dalla stiva gronda ella veglia caplania a Curaglia tochen la nova casa da scola da Platta, ed emblida buc alla fin da salidar dus eminentes representants dil scolaresser ord la val da Medel: dr. Clemens Pally, professor alla scola (cantonal) professionala a Cuera e Leo Bundi, inspectur da scola dil district Rein anteriur-Glogn. — Sco defensur dalla tradiziun locala udin nus Carli Giger en sia emissiun radiofonica ils 4 da november 1960 (publicada ellas «Annalas» 1963, p. 172—187). El dat igl emprem in'egliada sils pli pli vegls documents historics (Casatscha 1162, Acla da S. Gions 1380), descriva lu la veglia agricultura culs numerus èrs da tuttas sorts da maniera «ch'ins savevi da lur temps traversar il Plaun Curaglia en direcziun viers miezdi senza stuer passar era mo atras in frust da fein.» Lu suonda la descripziun da muvel, pastiras ed alps, da vitgs, uclauns ed uclivas. Cun gronda carezia descriva igl autur la veglia casa-lenn, mo era ils nuegls, clavaus e cuort.

La presentaziun detagliada ed illustrada dallas veglias habitaziuns, dils clavaus ed indrezs ei tenor nossa opiniun la part la pli custeivla da quella lavur, ina fontauna per ils erudits che perscruteschan moda e maniera sco ils babuns vivevan e luvravan. Cun ina survista sur ils sanctuaris e sur las relaziuns denter uclauns periferics e vitgs centrals finescha quella spassegiada historic-folcloristica tras la val.

Ina gronda part da sias retschercas ha igl autur publicau ella «Gasetta Romontscha». Nus numnein per exempel «La Punt Urlengia» (G. R. 19 de schaner 1960), «In centenari 1861—1961» (G. R. 22 de settember e 6 d'october 1961). Medemamein publichescha el (G. R. avrel 1961) ina retscha d'artechels sur ils cavalans, q. v. d. ils transportaders da rauba sur il Lucmagn. In fetg interessant capetel della historia da transport. Nies historiograf ei era il cronist e schur-

nalist dalla vallada. Sco il docter tegn il puls dil malsaun relata Giger tut quei che cuora e passa enta Medel, mo dal present tuorna el adina al vargau, in necrolog (p. ex. Igl aug Clau) ei adina in toc historia locala e sia «Cronica medelina» ei adina pulpida e cungida da reminiscenzas historicas. — Carli Giger, quei «Ursus de Medell» sco el signescha ses artechels ei tuttavia buc excavaus dil tut, sia aveina poetica-historica-tradiziunala cuora vinavon, en ses truchets madirescha bein enqual fretg ed el ha per exempel preparau sco lectura da giuventetgna treis detgas da tempra medelina: Cavalier Rudolf de Rialt u Ritatsch, Igl obelisc da Soliva, Il cup plein aur.

Nus stuein aunc cuortamein menziunar dus poets sursilvans che han «en passant» fatg allusiun al character dil pievel medelin. *Gia-chen Caspar Muoth* ha inserau en siu renomau «Cumin d'Ursera il Pagaun da Medel (Tschespet 1931, p. 143). Enamiez il dir cumbat denter ils grischuns ed ils Uranès, q. v. d. denter ils Romontschs ed ils Tudestgs compara il Pagaun da Medel per dar la viulta decisiva: «Cheu ha'l Pagaun da Medel / rut en il baditschun / al gries herox da Wasa / ch'el ei curdau a mun / strunglau in d'Attinghaus / cup-pau divers geraus / e dudisch fatg snarrir / avon che sez murir.» Quella persuna dil Pagaun medelin hagi tenor il manigiar da Signur Carli Giger viviu ella val entuorn 1380. En scadin cass vegn quei Pagaun ad esser staus ina persuna dalla tradiziun populara.

Il poet *Alfons Tuor* ha scret tenor la melodia della canzun tudestga «Die Binschgauer wollten wallfahrten gehn» sia renomada poesia: Il schneec da Medel. Quella canzun ei comparida l'emprema ga ellas «Poesias romontschas» (Cuera, Stampa de Frars Casanova) el fevrer 1891 (p. 45) e lu ina secunda ga en fuorma modificada ed amplificada ella secunda ediziun dellas «Poesias romontschas» dil poet A. Tuor el fenadur 1891 (p. 90). Ils da Medel ein stai offendi tras la publicaziun da quella canzun ed igl autur ha stuiu sedefender el hagi nuota vuliu far beffas dils Medelins ed attacar lur honur nazionala e «dil reminent hagi el ded engraziar fetg a quels sabis e pietus signurs politichers, ch'han buca senuspiu e buca seturpegiau da far politica cul schneec da Medel. La canzun descriva la detga, tenor la quala in bi di ei vegniu dau alarm ella vischnaunca da Medel pervia d'in terment toc schneec compariu sin ina tschaghegna. Negin sefida da vegnir en conflict cun quei glimari, secartent ch'el hagi da far cun quel «dalla tegia sut». En desperaziun cloman ei en agid igl

avat dalla claustra da Mustér e quel sto scungirar la «bestia infernala». Per quei survetsch survegn igl avat ina mes'alp enta Medel. La poesia ei scretta cun slonsch ed humor. Mintga strofa fine-scha bunamein culs medems plaids sco refrain: Els teman e bragian e greschan mordio, . . . els giblan e rian e greschan mordio . . . els beiban e maglian e greschan mordio. Ei vegn bia «griu» en quella canzun, mo quei che dat propi la tempra medelina, ein las fuormas dialectalas inseradas en mintga strofa, p. ex. «que tscho ben que tscho». — Alfons Tuor lai era comparer in da Medel en sia poesia: Ils magnats dalla Cadi (Tschespet 1934, p. 141). Ils magnats ein seradunai tier ina marena ella Cuort Ligia Grischa a Trun. Mintga representant lauda sia val u siu vitg ed «Era quel da Medel plaيدا, bravamein la vusch alzond: Nies Lucmagn e nies hospezi bein estim'il viandont».

(Cont. suonda)